

L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT DE PERSONES INTERNADES

L'afectivitat i la sexualitat de persones internades

Caterina Maria Julià Alou

Resum

La sexualitat és present en la joventut i en la mitjana edat. Però, així com avança el procés d'envelliment, de cada vegada està més estereotipada i envoltada de mites, la qual cosa no implica que desaparegui al llarg de la vida, sinó que queda oculta als ulls de la societat i les pròpies persones la reprimeixen.

Les investigacions en aquesta temàtica són escasses i difícils de dur a terme, perquè és un col·lectiu que va viure la guerra, postguerra i dictadura. Aquestes circumstàncies són grans condicionants a l'hora de parlar sobre la sexualitat i també d'altres temes, ja que foren anys de molta repressió. El nostre article es basa en la investigació que duguérem a terme a la Llar d'Ancians a partir d'entrevistes als residents per saber què pensen sobre la sexualitat i afectivitat, i quins són els factors de risc i els de protecció que poden fomentar o, per contra, inhibir la sexualitat.

A la primera part de l'article recollim l'estat dels coneixements que tenen les persones grans sobre la sexualitat i l'afectivitat. A la segona part, abocam les dades extretes de les entrevistes i exposam les conclusions a les quals hem arribat a partir de la informació obtinguda.

Resumen

La sexualidad está presente en la juventud y durante la mediana edad. Pero, así como avanza el proceso de envejecimiento, ésta está cada vez más estereotipada y rodeada de mitos. Esto no es un hecho que implique la desaparición de la sexualidad a lo largo de nuestra vida, sino que queda oculta a los ojos de la sociedad, y las mismas personas la reprimen.

Las investigaciones en esta temática son escasas, y difíciles de llevar a cabo consecuencia que es un colectivo que vivió la guerra, posguerra y dictadura. Estas situaciones son condicionantes a la hora de hablar sobre la sexualidad, además de otros temas, ya que fueron años de mucha represión. El presente artículo se basa en la investigación realizada en la Llar d'Ancians, a partir de entrevistas a los residentes para saber qué piensan en relación a la sexualidad y la afectividad, así como cuáles son los factores de riesgo y los de protección que pueden fomentar o, por el contrario, inhibir la sexualidad.

En la primera parte del artículo, podemos ver el estado de los conocimientos en referencia a la sexualidad y la afectividad en las personas mayores. En la segunda parte, los datos extraídos de las entrevistas realizadas, y las conclusiones alcanzadas a partir de la información obtenida.

1. Introducció

Els darrers anys, la forma de la piràmide de població de tot el territori espanyol ha canviat substancialment. És ben notable que l'esperança de vida augmenta i, per tant, de cada vegada hi ha més gent gran, alhora que disminueix la natalitat.

Cal remarcar que la població total ha minvat en alguns sectors i també en general. Aquest descens està marcat per la immigració, però també per l'emigració, la coneguda com a «fuga de cervells». En definitiva, vivim un canvi demogràfic marcat per l'envelliment de la població. Així doncs, cal treballar amb la població de més de seixanta-cinc anys, educar-la i tenir-la en compte, perquè visqui en un lloc acceptable i lluny dels estereotips i pugui gaudir d'un envelliment actiu i saludable.

1.1. L'envelliment: construcció social

López (2012) afirma que la vida és temporal en referència al temps que viu una persona i als canvis que experimenta (fisiològics, psicològics i socials). Per això, afegeix que la persona té una temporalitat: «[...] temps per créixer i desenvolupar-se, un temps per mantenir-se i un temps per declinar o deteriorar-se, si fos el cas».

López i Olazábal (1998) defineixen la vellesa com el període que comprèn des dels seixanta-cinc anys fins a la mort. Apunten que cal tenir present que això és únicament una construcció social. Per tant, segons aquests autors, vellesa és clarament una definició social.

Segons Ferrer (2012), la vellesa —concretament, la població anciana— és «aquella [etapa] que ha traspassat la barrera dels seixanta-cinc anys». Comprovam, per tant, que el concepte de vellesa és canviant i inexacte, com la societat, que és variable. La idea de vellesa es modifica alhora que canvien el temps, les persones, les perspectives i dimensions de l'edat.

Així i tot, hi ha estudis i autors, com López (2012), que manifesten que la societat té una concepció negativa de l'etapa que comença als seixanta-cinc anys. En algunes de les enquestes que hem fet per desenvolupar el treball i, posteriorment, aquest article, hem detectat punts negatius en alguns temes relacionats amb l'edat.

1.2. Envelliment i estereotips

La vellesa, com hem exposat anteriorment, és la darrera etapa del cicle de la vida. En alguns casos, porta associades connotacions negatives i, fins i tot, falses creences. Una de les més arrelades és la pèrdua d'interès per la sexualitat. De fet, López (2012; citat per Triadó & Villar, 2007) manifesta que existeixen diverses idees errònies sobre la vellesa i la sexualitat. La primera: la sexualitat queda simplificada a la genitalitat; la segona: es

manté la concepció de sexualitat lligada a joventut i hi ha desconeixement en relació amb els canvis i adaptacions segons l'edat; i, finalment, el simbolisme que té, en la nostra cultura, l'erecció, considerada un símbol de poder i prestigi de l'home. Així doncs, aquesta tercera idea està més lligada a l'home i afecta la seva autoestima de manera negativa.

A més d'aquestes tres idees n'hi ha moltes més, i no solament aquest autor es refereix als estereotips lligats a la vellesa i la sexualitat. Ferrer (2012) en parla en un article de l'Anuari de l'Envel·liment de l'any 2012, en què recull alguns estereotips, com ara: «els vells s'han de comportar en relació amb la seva edat», «la gent vella ja no està per això», «fer aquestes coses a aquesta edat és de vell verd». Per tant, queda palès que en la nostra societat són ben presents moltes falses creences.

1.3. Sexualitat

Una vegada que hem vist que hi ha idees errònies sobre la sexualitat i la vellesa, cal cercar informació sobre què és la sexualitat. De fet, la sexualitat en els ancians ha estat marginada i estigmatitzada pel tipus d'educació que han rebut. Això també ocorre amb altres col·lectius, com és el de les persones amb discapacitat.

Ferrer (2012) defineix el concepte de sexualitat de la manera següent:

La sexualitat és més que la genitalitat, més que la reproducció o l'orgasme. És una conducta que va més enllà de la fal·locràcia imperant i, fins i tot, del matrimoni; és una funció de tots que ens afecta a tots a qualsevol edat i època. La sexualitat és una part de la necessitat d'establir relacions que tenim tots els éssers humans, de sentir-nos vinculats als altres. És un component de la necessitat de donar plaer, amor i afecte, i rebre'n. Uns la viuen d'una manera i uns altres, d'una altra, cadascú amb els seus matisos i peculiaritats. La variabilitat personal en aquest camp és extraordinària. La sexualitat té bàsicament tres dimensions: la relacional, en la qual incloem l'expressió d'afectes i emocions; la plaent, que abasta principalment la vivència gratificant de la comunicació corporal; i, finalment, la dimensió reproductiva, que ens ajuda a mantenir l'espècie. La sexualitat així com l'entendem té a veure amb la capacitat de sentir, viure, expressar i compartir sensacions de plaer, afecte i tendresa, tant corporal com verbal, i això té poc a veure amb l'edat [...]. La seva sexualitat està tan present com en qualsevol altre individu, i més si tenim clar que sexualitat i relació sexual són coses diferents o, més concretament, conducta coital. La sexualitat és un procés dinàmic, canviant i intervingut per un contorn sociocultural. No obstant això, exercir-la o no és responsabilitat de cada persona i, per tant, cal estar ben informat respecte del tema en cadascuna de les etapes de la vida.

Així, la Llei orgànica 2/2010, de 3 de març, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs, defineix el terme salut com «l'estat de complet benestar físic, mental i social, i no solament l'absència d'afeccions o malalties». També fa referència a

la salut sexual com «l'estat de benestar físic, psicològic i sociocultural relacionat amb la sexualitat, que requereix un entorn lliure de coerció, discriminació i violència». Defineix la salut reproductiva com «la condició de benestar físic, psicològic i sociocultural en els aspectes relatius a la capacitat reproductiva de la persona, que implica que es pugui tenir una vida sexual segura, la llibertat de tenir fills i de decidir quan tenir-los».

Podem entendre que l'envelliment no fa desaparèixer la sexualitat ni tampoc les conductes sexuals; en tot cas, les modifica anatòmicament, funcionalment i psicològicament. Ferrer (2012) afirma que, a mesura que tornam grans, la sexualitat no se suprimeix, però els canvis són condicionats per les actituds i els estereotips que manté la societat i un mateix al respecte.

Per tant, cada persona viu la sexualitat amb sensacions pròpies, però sempre des de les tres dimensions: racional, plaent i reproductiva. Aleshores, deixant de banda el concepte i la seva relació amb l'edat, cal valorar la sexualitat no solament com l'acte coital, sinó que cal lligar-la a l'afectivitat i prendre consciència que sexualitat i relació sexual són coses diferents.

2. Canvis en la persona

Com sabem, tota persona té unes necessitats interpersonals bàsiques, això és un nivell òptim d'autoestima, sentir-se valorada, pertànyer a un grup, donar suport i rebre'n, afecció, establir vincles afectius i tenir seguretat. A la vellesa, però, aquestes necessitats es veuen amenaçades per la manca de suport, la pèrdua de les figures d'afecció i pel trencament de la xarxa de les relacions socials (a causa de la jubilació i la possible aparició de dificultats físiques). I aquestes mancances provoquen soledat emocional i social (López & Olazábal, 1998).

A més, com a persones també experimentam canvis fisiològics i psicològics. Els fisiològics no apareixen d'una manera sobtada, sinó que comencen a partir dels trenta i trenta-cinc anys, i segueixen un procés lent i variable entre una persona i una altra. Cal assenyalar que hi ha una diferència entre l'home i la dona: ell no apreciarà cap senyal biològic, en canvi ella té la menopausa entre els quaranta-cinc i cinquanta anys. Tant un gènere com l'altre tenen el senyal del canvi social, la jubilació, que té un cert pes en la persona.

2.1. Canvis fisiològics

2.1.1. Canvis fisiològics en la dona

Pel que fa a l'activitat sexual, que és el tema en el qual es basa la nostra recerca i investigació del treball, sabem que els canvis fisiològics generen unes noves condicions en la figura de la dona i, per poder mantenir una vida sexual satisfactòria, els ha d'acceptar, així com el camí envers l'envelliment.

Fisiològicament, la dona experimenta un canvi biològic: la menopausa, que és el darrer període menstrual natural, és a dir, d'una manera progressiva els ovaris deixen de funcionar. La menopausa va seguida del procés de climateri, que genera unes noves condicions per a l'activitat sexual a causa dels canvis anatòmics i funcionals.

Canvis anatòmics	Canvis funcionals
<ul style="list-style-type: none"> • Canvis en la figura corporal. • Disminució de la grandària dels ovaris, trompes i úter. • Atròfia del coll uterí i de la vagina. • La vagina s'empetiteix, perd elasticitat i lubricació. • Atròfia en els llavis majors. • Pèrdua de pèl púbic. • Descens dels pits per la pèrdua d'elasticitat dels teixits. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reducció dels nivells d'estrògens i d'andrògens. • La fase de l'excitació sexual és més lenta. • La penetració és més difícil i dolorosa per la manca de lubricació vaginal i per l'atròfia. • Disminució de la freqüència dels orgasmes. • Més tensió a l'hora del coït. • Acceleració del descens postcoïtal.

2.1.2. Canvis en l'home

Els canvis fisiològics en l'home són diferents dels de la dona. De fet, l'home manté més l'activitat que la dona, és a dir, conserva la capacitat de reproducció i l'activitat testicular.

Cal apuntar també que l'home no pateix uns canvis biològics tan espectaculars com la dona (la menopausa):

Canvis anatòmics	Canvis funcionals
<ul style="list-style-type: none"> • Pèrdua de volum dels testicles. • Angle peniabdominal més gran durant l'erecció màxima. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reducció dels nivells de testosterona. • Menys sensibilitat en el penis. • Erecció més lenta, per tant, necessita més estimulació. • Reducció del nombre d'ereccions nocturnes involuntàries. • Menys ascens testicular i més lent. • Retard en l'ejaculació. • Menys necessitat física d'ejacular. • Disminució de la intensitat i del nombre de contraccions en els orgasmes. • Disminució de la quantitat d'esperma en l'ejaculació. • Allargament del període per assolir ereccions completes.

Per acabar, respecte de les modificacions fisiològiques, a mesura que es fan grans, les persones han de deixar de banda el model de sexualitat jove i també que sigui la part masculina la que en un principi domini. Han de cercar una sexualitat diferent, però no menys satisfactòria. Perquè les relacions siguin gratificants, cal saber que les dones tendeixen a disminuir el seu procés d'excitació i ejaculació, la qual cosa fa que les relacions siguin més lentes i caldrà, doncs, centrar-se més en les carícies mútues (abraçades, tocaments, estimació, contacte corporal) i la comunicació. Així i tot, els canvis exposats en les taules anteriors poden ajudar a enriquir la sexualitat, ja que la dona s'allibera de la por de l'embaràs i del desig més controlat de la descàrrega de l'ejaculació.

Cal transmetre educació sexual perquè la gent gran pugui gaudir com ho fa la d'edat més primerenca, i donar-li pautes perquè tingui clar què és la sexualitat, l'acció sexual i l'afectivitat.

2.2. Canvis psicològics

Les modificacions psicològiques durant el procés de fer-se gran (etapa que comença abans dels seixanta-cinc anys, però socialment s'ha fixat aquesta edat a partir de la qual comença el procés d'envelliment) són variables i canviants en cada persona, ja que hi tornen a entrar en joc el sexe, la personalitat i les circumstàncies socials. Així i tot, cal apuntar que les valoracions socials envers les dones durant el procés d'envelliment són més notables i despectives, no es veuen «amb bons ulls» els canvis corporals, fet que repercuteix en els psicològics.

A grans trets, les dones i els homes prenen consciència del procés, tant dels canvis en la figura corporal i les capacitats funcionals, en el sistema familiar, en el concepte de la vida, el balanç i valoració de la trajectòria viscuda, com també dels relacionats amb la conducta sexual.

És necessari tenir en compte els estats emocionals i cercar relacions socials que puguin tornar a aportar figures d'afecció, i establir, doncs, xarxes de relacions socials amb la finalitat d'atenuar la síndrome del niu buit provocat per la jubilació. En definitiva, quant als canvis psicològics, cal no oblidar que el procés d'envelliment es pot viure des de l'activitat i gaudint-ne (López & Olazábal, 1998).

3. La vellesa i la conducta sexual

Entrant en la temàtica en la qual se centra l'article, cal assenyalar que hi ha pocs estudis sobre la sexualitat i l'envelliment, i que, a més, els que existeixen tenen algunes limitacions metodològiques i conceptuals:

- Els perjudicis associats a la vellesa i sexualitat.
- Les mostres són poc representatives.
- Una concepció errònia de la sexualitat, la qual molt sovint se centra en l'acció coital.
- Els estudis sempre estan enfocats des del model de la joventut.
- Deixen de banda els canvis en els quals està immersa la societat i els generacionals.
- Oculten les respostes de les persones estudiades.
- Sovint les persones entrevistades i/o enquestades responen allò que la societat espera i no el que realment senten o viuen. Per les restriccions anotades i la manca d'estudis lliures de limitacions, vàrem considerar necessari, però sobretot interessant, continuar indagant en aquesta temàtica. En les pròximes pàgines, trobarem comparacions entre els estudis i les enquestes que vàrem fer a persones internades.

4. Estudi fet a la Llar d'Ancians

Férem l'estudi a la Llar d'Ancians, de la qual entrevistàrem 22 persones (13 dones i 9 homes) d'una selecció aleatòria entre 135 residents amb autonomia. Les entrevistes (preservaven l'anonimat) partien d'un model base que modificàvem en funció de la persona entrevistada.

L'home entrevistat més jove tenia 58 anys i el més gran, 98, i la mitjana d'edat dels homes era de 81 anys. Pel que fa a les dones, la més jove tenia 63 anys i la més gran, 94. En aquest cas, la mitjana era de 83,5 anys.

A més de l'edat, vàrem tenir presents altres variables, com ara els anys de residència a la llar, l'estat civil, la creença religiosa, el nombre de germans/es i el de fills/es.

Els objectius del treball:

1. Fer una investigació sobre la sexualitat i afectivitat en les persones autònomes residents a la Llar d'Ancians.
 - 1.1. Conèixer la perspectiva de la sexualitat i afectivitat de la seva gent gran.
2. Contrastar la realitat d'aquesta investigació amb alguns estudis publicats.

2.1. Extreure conclusions a partir dels resultats obtinguts i de la comparació entre estudis.

4.1. Estructura i desenvolupament

Cada persona viu l'envelliment d'una manera distinta i es presenta sempre de diverses maneres, ja que hi influeixen diversos factors. El procés d'envellir és un fenomen biològic, té conseqüències psicològiques i a poc a poc es construeix la psicosexualitat (la trajectòria humana és la suma de les experiències viscudes, dels valors, metes, compressió i interpretacions personals que cadascú té sobre el seu món).

Per tant, la condició humana està determinada per les parts biològica, social i cultural, les quals generen les nostres eleccions i filosofia de vida (Souza dos Santos, 2003).

L'activitat sexual, és a dir, la conducta coital com a tal, depèn de les característiques físiques, psicològiques i biològiques de l'individu, de si té parella o no i del context sociocultural. A pesar d'aquests factors, no hi ha edat en què ni l'activitat sexual ni els pensaments sobre el sexe o el desig desapareguin. A conseqüència del desconeixement i de la pressió social que manifesta que la sexualitat ha de ser ignorada, la nostra gent gran es va distanciant del seu propi cos (Alonso, Martínez, Díaz & Calvo, 2004).

Aquesta circumstància queda palesa en les entrevistes que férem:

- «Ja no en pràctic. A la meva edat, o el deixes o et deixa. Ja no en tenc ganes: com més el deixes, menys ganes, però així i tot [silenci] m'agrada molt una abraçada, una carícia».
- «Sempre he tengut un floret de vida, però ara ja no hi ha il·lusió, tot és mort [...]. Sí que se'n perden les ganes; potser hi ha gent que encara conserva les ganes del sexe, però jo no».
- «Quan era jo, sí que la tenia [...]. Ara em sap greu no tenir-ne ganes [...]. Activa, activa, no, perquè no li don cap satisfacció, però sí molt d'afecte [...]. La relació no és igual que les altres que vaig tenir quan era jove [silenci]: ara m'ajuda, m'acompanya, és una altra classe de relació [...]. Abans hi havia sexe; ara, ja no [...]. Fins als quaranta o cinquanta anys tenia molta vida sexual; ara, gens».

Això a banda –com hem apuntat unes línies més amunt–, hi ha el desconeixement sobre l'educació sexual. Durant les entrevistes, férem preguntes per saber quina era la informació que aquella gent havia rebut al llarg del seu cicle vital. També els demanàrem per la informació i/o educació que havien compartit amb els seus descendents. Les respostes manifestaren clarament manca d'educació en els temes d'afectivitat i de sexualitat, tant en la joventut com en la vellesa, sense distinció entre ambdós sexes:

- «De sexualitat amb la meva germana mai no en vaig parlar [...]. A mi mai no em varen fer xerrades d'això».
- «Res, s'amagaven de parlar d'això [...]. *Hombreee!*, escoltava d'amagat, escoltava el grup de ma mare, i ben alerta que veiessin que tenia l'orella parada [...]. No, no, xerrar amb ma mare, mai; escoltava quan podia».
- «Res, però m'hauria agradat tenir informació; sempre és bona, la utilitzis o no. El que em varen dir és perquè ho vaig demanar [silenci]. Jo vivia amb els avis [silenci]. Quan em va venir la menstruació, vaig dir: "padrina mira", i ella només em va contestar: "ara has d'anar alerta als homes", res més [...]. I amb les amigues, mai no xerràvem d'això».
- «A mi sí que m'hauria agradat [...]. Quan em vaig casar, no sabia res de res... Ara riuràs [silenci]. Quan vaig quedar embarassada, vaig demanar per on sortiria, i em varen contestar: «per aquí on l'han passat, et sortirà».

També els plantejarem preguntes per saber la manera com definien o entenien l'afectivitat i la sexualitat. La nostra finalitat era saber si solament concebien la sexualitat com a acte coital o si, en canvi, en tenien una dimensió més àmplia que inclogués aspectes fisiològics i afectius. Així, tant els homes com les dones entrevistats parlaren de la sexualitat des d'una perspectiva àmplia:

- «El sexe ajuda a reforçar el matrimoni, perquè un home no vol estar sense sexe, però una dona sí que pot [...]. Però el sexe no únicament és anar a baix; també s'han de fer besades, carícies..., a poc a poc. Llavors tot agafa entusiasme [...]. És clar que sexe i afecte van lligats; hi pot haver sexe sense afecte, però no en un matrimoni [...]. Afectivitat és estar amb aquella persona, és estar enamorats».
- «La vida es natural, el sexo es naturaleza [...]. En el sexo puede haber cariño también, pero no hace falta querer, con que te guste mucho sobra [...]. Pienso que es muy importante para la vida: aporta felicidad [...]. El querer y el que te quieran es muy positivo [...]. El cariño no va ligado al sexo».
- «Primer, hem de diferenciar amant de *novio*. A un amant, estàs obligada a donar-li satisfacció sexual, però amb un *novio* no és necessari el sexe. Si hi ha respecte [...], la sexualitat és una cosa estupenda. De fet, molt de greu em sap no tenir-ne ganes, pel dolor que tenc per aquí i per allà».

Després de llegir el que pensaven les persones que participaren en l'estudi, veiem que tenien clar que la sexualitat és diferent del sexe/acte coital (que és un concepte molt

ampli), en el qual entren en joc sentiments, afecte, estimació, tendresa..., i que forma part de la persona per estar bé. Encara que tinguessin el concepte clar, però, hi havia poques persones que continuessin actives, deixant de banda l'acte coital. A més, digueren que no havien refet la seva vida sentimental una vegada que havien quedat vídues. Per tant, les seves necessitats interpersonals no estaven cobertes.

Les diferents causes que han condicionat i condicionen la vida afectiva i sexual de les persones grans són producte de la guerra i la postguerra, la dictadura, la religió i la manca d'educació, és a dir, de les circumstàncies polítiques, religioses i socials de l'Espanya del segle XX. Villar, Triadó, Celdrán i Fabà (2011) afirmen que la dictadura no solament va ser política, sinó també religiosa, ja que l'Església va tenir el suport de la dictadura franquista, la qual li va permetre agafar les regnes de la vida privada de les persones en molts de nivells, entre els quals, el sexual.

Per tant, l'Església es va encarregar d'imposar la seva concepció de la virtut i del pecat: la masturbació, les pràctiques sexuals no coitals, el coit abans del matrimoni, l'ús de mètodes anticonceptius i les relacions heterosexuals eren conductes inadequades. Predicava l'abstenció de la pràctica sexual fins al moment de contreure matrimoni, i sempre que fos amb finalitat reproductiva. Per tant, després del matrimoni tampoc no es podia fer ús de mètodes anticonceptius.

Aquests autors també parlen de l'educació deficitària i de la poca o nul·la educació sexual rebuda.

Les persones entrevistades varen abandonar l'escola a una mitjana d'edat dels tretze anys, i no varen rebre ni compartir informació sobre sexualitat. L'exposició a aquest conjunt de factors pot haver condicionat la vida sexual, anterior i actual, de les persones que avui tenen més de setanta anys.

Continuant, doncs, amb les restriccions, també trobam estudis que revelen que les persones grans han tingut un únic company sexual al llarg de tota la vida, sobretot les dones. La primera relació sexual no apareixia fins després del casament i alguns matrimonis eren, fins i tot, per conveniència. Això és el que sostenen les bases teòriques, però la realitat de les persones entrevistades no és gaire distinta del que recullen aquests autors. En primer lloc, transcrivim els motius pels quals diuen que es varen casar o no:

- «Perquè m'agradava i ens estimàvem».
- «Em vaig casar perquè ho varen fer venir bé».
- «Em vaig casar perquè no volia estar a ca ma mare».

- «Yo no me case por el hecho que hay que estar muy enamorada, súper enamorada, y es muy difícil [silenci]. Hay matrimonios por conveniencia, o por recogerse. La mujer no quiere estar sola, quiere tener hijos. Y el hombre quiere comida y casa [...]. Yo soy libre, no me gusta atarme; no estaba muy enamorada, solo me gustaba».

En segon lloc, els vàrem demanar que parlassin de la seva primera relació sexual. No va ser una pregunta en què volguessin allargar gaire la resposta, però les dones sí que manifestaren que havien arribat verges al matrimoni. En canvi, per als homes havia estat diferent:

- «Hauria fet un pecat, si hagués arribat verge al matrimoni... Les dones m'agradau molt [...]. I ella tampoc no va arribar verge al matrimoni [...]. Ella era molt ardent, fogosa, i jo li corresponia i donava gas».
- «En teoria, sí. Ara, a la pràctica [silenci]».
- «No et vull contestar això».
- «Jo sí, que vaig arribar verge al matrimoni!».
- «Uuuii! Sí que hi vaig arribar verge [...]. El meu *novio* va demanar entrada quan feia un any. Festejàvem a casa dos o tres pics per setmana devora ma mare. I, si havíem d'anar al cine, ella venia. De fet, dúiem el maridet (una manta petita) per no tenir fred, ja que ben alerta a poder-nos tocar. La vida era molt distinta».
- «Sí, yo no había andado con ningún hombre».
- «Ben pura em vaig casar».

En tercer lloc, entre els factors que hem comentat anteriorment hi ha el d'haver tingut solament una parella. De fet, les entrevistes revelen que és el cas de moltes de les dones participants i que, a més, no tenen intenció de tenir-ne d'altra:

- «Ja fa nou anys que som vídua [...]. I uns quants mesos vaig tenir un *novio*; em vaig enamorar, però no va anar bé [...], vàrem anar tres mesos plegats. Jugàvem a cartes, preniem cafè, anàvem a comprar junts... Però les filles d'ell no ho varen acceptar i, per això, ho vàrem deixar córrer, i ara no ens miram de cara per culpa de les filles [...]. De sexe, res de res; ens fèiem carícies, ens donàvem la mà, ens fèiem besades [silenci]. Ell ho va intentar, però jo no ho volia de cap manera, estava avergonyida [...]. Nosaltres volíem estar junts per fer-nos companyia i perquè estàvem molt enamorats».

- «Un sol Déu; un sol marit [...], i, a més, ni en vull. *Recandemisses* sagrades. No em falta, no. No, nooo. Fan rialles aquesta gent que està tan desesperada quan veuen un home».
- « No, jo amb un home només. Som dona d'un sol Déu i home, així com mana la Mare Església Catòlica».

En quart lloc, tractarem dels mètodes anticonceptius. Encara que no en totes les entrevistes va ser possible parlar-ne, les persones que sí que hi accediren (únicament, amb dones) expliquen clarament que no utilitzaven mètodes anticonceptius ni per evitar possibles malalties de transmissió sexual. El que s'estilava era practicar la maniobra de la marxa enrere per evitar l'embaràs:

- «No he tocat mai cap preservatiu. Si estigués ple d'allò, no el tocaria; ara, net, sí [riu]. [...] No n'he emprat mai; sempre fèiem marxa enrere [...], i sí, a vegades fallava, o no [silenci], però hi ha gent que no se sap controlar en res, per això hi havia gent que tenia tants de fills».
- «No he tomado nunca nada; siempre la marcha atrás [...]. Preservativos he visto, pero nunca usé».
- «No, no n'hi havia, o jo no ho coneixia. Era un poc beneita».
- «Marcha atrás» [rigué molt quan li férem la pregunta dels anticonceptius].

I, en cinquè lloc, també es predicava que el sexe s'havia de compartir amb persones del sexe oposat al teu, és a dir, rebutjaven l'homosexualitat i la menyspreaven. De fet, les persones entrevistades són de la generació que va viure la dictadura tant política com religiosa, i en les respostes es manifestaren en contra de l'homosexualitat. Tant els homes com les dones la descriueren com «una cosa que no és normal», encara que n'hi hagué algunes que mostraren respecte envers l'homosexualitat:

- «Siempre ha existido. Es parte de la naturaleza misma [...]. Lo respeto».
- « Ho respect, però no m'agrada. Cada persona té les seves idees».
- «Això no m'agrada; no és normal».
- «No he comprès mai això que em demanes [...]. El sexe és naturalesa: dues dones plegades o dos homes plegats..., caaa!, això és antinatural [amb cara de sorpresa i rebuig sobre el tema]. [Vàrem demanar-li si hagués tingut un fill o una filla homosexual, i no ens va

deixar acabar de dir i respongué: «Dona, noooo, buuuufff! Morir-me abans, ja t'he dit que és antinatural, això».

- «Tu, perquè ets jove, diràs que és normal, però jo et diré que no ho sé, no acaben d'estar sans».

Deixant de banda l'homosexualitat, si ens centram en la qüestió de refer la seva vida sentimental, de les tretze dones entrevistades, podem concloure que la majoria no ho havien fet per motius similars. Tenint en compte que abans d'estar internades no tenien relació entre si, les seves respostes sí que són molt semblants. Tenien en comú que la gran majoria professava la religió catòlica, i actualment la continuen practicant:

- «A la seva consciència va. Jo, ni pensar-ho, refer la meva vida».
- «Si els altres s'ajunten, que s'ajuntin. Jo no ho faria».
- «Per companyia, sí; més que per sexe».
- «Veig mig bé que un home refaci la seva vida, si ha perdut la dona de jove, perquè un home necessita una dona per criada i per llit. En canvi, una dona pot passar sense un home [...]. Un home no pot estar tot sol. Una dona no té la necessitat de tenir un altre home».
- « Bon Jesús, quin pecat! [silenci] Ni pel llit, ni per besades».

La majoria dels homes entrevistats posen en dubte refer la seva vida sentimental, però, per contra, veuen bé que les altres persones ho facin, encara que pensen que els homes tenen més facilitats que les dones. De fet, un home entrevistat dóna una resposta que plasma el que varen dir els altres d'una manera molt clara: «Jo no ho sé si una dona podria refer la seva vida als vuitanta anys; en canvi, un home és més fàcil». Amb aquesta resposta ja va insinuar que veu de manera diferent la manera d'envellir entre els homes i les dones.

López (citada per Triadó i Villar, 2006) diu que la conducta sexual no depèn únicament dels canvis i capacitats fisiològics, sinó d'altres factors que tenen a veure amb la salut, l'estil de vida, els valors, l'organització social, les idees i creences front a les actituds sexuals, la disponibilitat de tenir una parella o no, i també de l'abstinència prolongada.

Per tant, són varis i diversos els factors dels quals depèn la vida sexual en la vellesa. Les persones entrevistades tenien molt present i clar que l'estat de salut i prendre certs medicaments influeix en les relacions sexuals i sobretot en la conducta coital:

- «[Bufa] I tant!, molt!».

- «Sí, hi ha pastilles que són xereques per a les relacions».
- «Sí... [silenci]. Igual que quan tornes gran no menges un bistec igual que quan ets jove».

Un altre dels factors de risc que dificulten que les persones tinguin una vida activa és el fet de tenir parella. Del total de vint-i-un entrevistats, solament un tenia parella estable, a pesar que els altres estiguessin separats o fossin vidus. Per tant, és una altra dificultat i limitació que trobam per poder parlar de persones sexualment actives. Encara que no eren actives, consideraven que havien tingut una vida sexual satisfactòria:

- «Ara fa molts anys que no practico. Tinc mig cos paralitzat [...], però he gaudit molt de la vida. Sempre m'han agradat molt les dones i també he agradat [riu]».
- «Hombreee... clarooo... Era un semental, una vegada a la setmana i va que xuta [cara de satisfacció]. Ara, quan et fas vell, en tens ganes igual, però no practiques».
- «Ara no, ca! [riu]. Però crec que em sabia defensar. Moltes vegades em sent potent, es posa *tonta* [silenci]. La darrera vegada crec que fa tres anys [silenci]. Sí, tenia noranta-dos anys, ara ja en tinc noranta-cinc, encara que sembl més jove, tothom ho diu i tu també ho has dit [somriu]».
- «Llevo quince años sin relación sexual, pero tuve una vida sexual satisfactòria».

Per tant, les actituds erotofòbiques i conservadores fan percebre la sexualitat com un perill i les persones es tanquen a la possibilitat d'enamorar-se de nou. A més, els entrevistats mantenen la creença que la vida matrimonial és la relació entres dues «mitges taronges úniques», i que s'han de mantenir fidels fins i tot després de la mort. La resistència dels fills perquè els pares refacin la vida sentimental i les barreres que posen les famílies i les institucions també dificulten que es comencin noves relacions sentimentals.

La societat, però, evoluciona. March (2014) fa referència als canvis que ha experimentat la societat:

Un dels canvis més significatius de la segona meitat del segle XX en els països més desenvolupats fou, entre d'altres, la revolució de la dona en relació amb el seu rol social, en començar les polítiques d'igualtat en la legalitat, l'accés a l'educació, al mercat de treball, al poder, a les empreses, etc. Ha estat un dels canvis més importants i ha afectat, entre altres aspectes, l'estructura i les relacions familiars; el model educatiu, que ha passat de la separació de sexes a l'escola a l'educació mixta, fins arribar a la coeducació. Però ha afectat també la sexualitat, la seva concepció, la manera de viure-la, de fer-la més visible. Un alliberament sexual que també s'ha manifestat en la dona, en el coneixement del seu

propi cos, en la recerca del seu propi plaer en el marc d'una nova sexualitat més lliure i més visible.

No solament és una realitat plasmada en la literatura. Les persones que varen col·laborar en la nostra investigació varen donar fe que la societat estava canviant, encara que no varen especificar quina era la causa d'aquesta evolució, però algunes de les respostes passaren de rampellada pel temps passat:

- «Aquells temps no són els d'ara. Ara, a dotze anys ho saben tot [...]. A aquell temps, érem curts devora ara: ni postures, ni res. A ma mare just-just la tocava i quedava. Vàrem ser set germans; no hi havia molts més divertiments [...]. I, al meu temps, tres quarts del mateix [...]. Ara hi ha molta llibertat, però que vengués un fill meu a colgar-se dins ca meva, no; és una falta de respecte als pares [...]. La gent s'independitza per tenir encara més llibertat i intimitat».
- «Sí que han canviat, i ho veig molt bé. Avui amb un i demà vés a saber tu. Jo crec que també ho hauria fet [...]. Ara les dones som més lliures que abans, i podeu decidir el moment en què voleu els fills. Abans no era així: de ben jove havies de ser mare [...], era una vida molt diferent [silenci]. No feien festes com ara. Érem esclaves de casa, però també ara el capet us vola una mica massa [...]. No hi havia possibilitats de conèixer tanta gent. Sempre et casaves amb els del mateix barri i això feia que molta gent passés per l'església, perquè era el que tocava. Ara podeu anar a viure sense res de tot això, i molt ben fet, perquè és quan es va a viure que coneixes l'altra persona».
- «Hay más libertad. Ahora es más fácil».
- «La vida actual és fastigosa, és *don dinero*. El Bon Jesús ja ho a dir: hi haurà una cosa més estimada que jo, els doblers. La joventut va fatal; s'ha tirat al mal vici: avui amb un, demà amb un altre. Però la maldat sempre ha existit [considera que és maldat tenir relacions fora del matrimoni, tant siguin homes com dones] [...]. Una cosa és el matrimoni, estar units i fer una família, tenir fills o no... Abans s'anava alerta, bé o no... [silenci], perquè n'hi havia que en tenien nou o dotze, no miraven prim. I, avui en dia, tot lo dia amb un i amb un altre [...]. Érem més honorats que ara!».
- «Antes todo era más difícil: había más distancias. Hoy todo es mejor y más abierto [...]. Que la gente tuviera relaciones antes del matrimonio era el escándalo padre [...]. Hoy hay más libertad, pero cuidado, que vamos camino al libertinaje, y eso no me gusta nada [...]. Según qué libertades se están cargando la generación de la juventud [...]. La noche es para dormir: una niña que sale a las doce hasta las siete, dale al botellón, que entra de todo, eso no es divertirse [...]. La vida es distinta completamente, manda el poderoso caballero don dinero [...]. Hoy, contigo; mañana, con el otro. Atropellando

y no piensan, ni se preguntan, qué es querer y ser querido. Qué triste [...]. Todo va cambiando, no puedes pararlo, todo está evolucionado, como las relaciones mismas. No puedes ir contra corriente, hay que nadar, pero también hay que pensar y respetar».

- «Les relacions són iguals. El que ha canviat és l'educació que donen als fills [...], però si la joventut s'està equivocant, es boten les normes de convivència, tenen *encuentros* així com així, forcen *encuentros* [silenci]. Els joves van un poc desbaratats, no respecten la llibertat».

Queden plasmades les respostes a les preguntes que férem a les persones que participaren en l'estudi, i també hem fet referència a punts teòrics.

A continuació, exposam de manera breu les conclusions de tota la tasca.

5. Conclusions

- Pel que fa al perfil de les persones entrevistades, coincidim amb el que diu Tobaruela (2003): «el perfil típic d'una persona que ingressa en una residència seria el d'una dona, mestressa de casa, d'una edat que se situaria al voltant dels vuitanta anys, d'estat civil soltera o vídua i de nivell educatiu baix». De fet, a la Llar d'Ancians hi ha més dones que hi ingressen, i en la nostra investigació hem estudiat més dones per aquest motiu. La mitjana d'edat d'aquestes participants és solament tres anys superior a la que diu Tobaruela, i els homes entrevistats tenen un mitjana de vuitanta-un anys.
- L'actitud social que nega l'expressió de la sexualitat en la gent gran i que els obliga a amagar els seus desitjos i manifestacions (Ferrer, 2012) queda prou en evidència amb les respostes de les persones entrevistades. De fet, hem pogut comprovar que perceben aquesta pressió per part de la societat, ja que volen parlar i ser entrevistades únicament si les converses són anònimes. De fet, el llarg de la trobada demanaven si tot seria anònim per poder contestar amb més seguretat i llibertat.
- El procés d'envelliment és normal, apareixen alteracions en les estructures i també l'activitat sexual desapareix. De fet, amb les entrevistes hem sabut que just dues persones de les vint-i-una entrevistades continuen actives, ja que són les úniques que tenen parella. Ja en un estudi de l'any 1948 a Amèrica, Alfred Kinsey afirmava que així com les persones envelleixen la freqüència i la funció sexual disminueixen, però que es redueixin no significa que desapareguin. De fet, per les consultes fetes als participants del nostre estudi, veiem que n'hi ha menys, però que hi ha alguns casos que pensen en la sexualitat.
- El 1994 es va fer un estudi a alguns clubs de jubilats d'Albacete (Espanya) per esbrinar si en aquell moment es mantenien les relacions sexuals. Els resultats varen ser que el

percentatges d'homes i de dones actius era superior al 50%. Kaiser, el 1996, va fer una versió de diferents treballs, els resultats dels quals varen ser que l'activitat és positiva i que la seva manifestació més freqüent eren les carícies, seguides de l'acte coital. Posteriorment, el 2002, a Sevilla, es va fer un estudi que no va ser publicat fins al 2005, i les conclusions varen ser que les dones eren menys actives sexualment que els homes. A trets generals, Ferrer (2012) diu que, entre els seixanta i setanta anys, les persones actives sexualment són el 70%, i entre les de més de setanta anys baixa el percentatge al 60%. A pesar d'aquestes dades i d'altres estudis (encara que no siguin gaire nombrosos) sobre la sexualitat i l'afectivitat entre les persones grans, hem de dir que els estudis sobre gent gran internada encara són més escassos. Per tant, comparar dades no és del tot significatiu, ja que la xarxa de relacions socials i el fet de no tenir parella, entre altres factors que varien, fa que les persones entrevistades siguin sexualment inactives i, per tant, els percentatges varien cap a la baixa d'una manera molt significativa.

- Si ens centram en l'estudi *Sexualidad y personas mayores institucionalizadas: la perspectiva del residente y la perspectiva del profesional*, les comparacions amb les nostres entrevistes són més fiables, ja que els nostres participants, a més de tenir més de seixanta-cinc anys, vivien internats. En aquest estudi, publicat el 2011, hi varen participar tant professionals (quaranta-vuit dones i cinc homes) com persones internades (vint-i-set dones i vint homes). Pel que fa a l'interès sexual, el 83% va manifestar que sí que en tenia, i un 17%, no. Però les nostres dades són molt distintes, ja que solament un 9,5% revela tenir interès sexual. Aquesta diferència és causada pel declivi de l'interès i necessitats sexuals en la vellesa pel fet de no tenir parella. Així i tot, les altres dades són més semblants, i constaten, com hem fet nosaltres, que la medicació hi influeix, també l'educació rebuda i la generació que és estudiada.
- Un altre factor que pot influir perquè l'interès i l'activitat sexual estiguin en declivi entre les persones de la Llar és la manca d'intimitat que elles mateixes manifesten. L'únic espai íntim és l'habitació, en alguns casos compartida, i la resta d'àrees són comunes.
- Finalment, podem comprovar que els objectius queden reflectits al llarg de l'article.

Referències bibliogràfiques

Alonso, J. M., Martínez B., Díaz, M. D., i Calvo, F. (2004). Factores biológicos, psicológicos y sociales de la sexualidad en los ancianos. *Revista multidisciplinar de gerontología*, 14(3), 150-157. Recuperat dia 20 de febrer de 2015 des de: <http://www.acpgerontologia.com/documentacion/sexualidadalonsoycols.pdf>

Ferrer, J. (2012). La sexualitat en l'adult gran. *Anuari de l'Envel·liment. Illes Balears. 2012*. Palma: Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal (Conselleria de Salut, Família i Benestar Social i UIB).

Hernando, M. V. (2005). Sexualidad y afectividad en la vejez. *Envejecimiento, salud y dependencia*. Logroño: Universidad de la Rioja, Servicio de Publicaciones.

INE BASE. (2015). Instituto Nacional de Estadística. Recuperat el 21 de febrer de 2015 des de: http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft20%2Fe245&file=inebas_e&L=0

INE BASE. (2015). Instituto Nacional de Estadística. Recuperat el 21 de febrer de 2015 des de: <http://www.ine.es/jaxiT3/Tabla.htm?t=2860>

INE BASE. (2015). Instituto Nacional de Estadística. Recuperat el 21 de febrer de 2015 des de: http://www.ine.es/inebmenu/mnu_cifraspob.htm

López, F. (2012). *Sexualidad y afectos en la vejez*. Madrid: Ediciones Pirámide.

López, F., i Olazábal, J. C. (1998). *Sexualidad en la vejez*. Madrid: Ediciones Pirámide.

March, M. (2014). La sexualitat i les persones grans. Aproximació inicial a una realitat invisible i desconeguda. *Anuari de l'Envel·liment. Illes Balears. 2014*. Palma: Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal (Conselleria de Salut, Família i Benestar Social i UIB).

Souza dos Santos, S. (2003). La resignación de la sexualidad en la vejez. *Santiago* (101), 187-192. Recuperat el 20 de febrer de 2015 des de: <http://bibliotecadegenero.com/content/la-resignificaci3n-de-la-sexualidad-en-la-vejez>

Triadó, C., i Villar, F. (2006). *Psicología de la vejez*. Madrid: Alianza Editorial.

Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., i Faba, J. (2011). *Sexualidad y personas mayores institucionalizadas: la perspectiva del residente y la perspectiva del profesional*. Barcelona: IMSERSO. Consultat el 4 de març de 2015 des de: http://www.imserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/25_11idi.pdf

Autora

CATERINA MARIA JULIÀ ALOU

Porreres (Mallorca), 1989. Graduada en Educació Social i també titulada amb el grau superior d'Integració Social.

Per la seva joventut, encara no té gaire experiència laboral, però la darrera vivència ha estat com a cuidadora en una residència de persones amb discapacitat intel·lectual. Professionalment, la qualifica de molt gratificant i enriquidora, però ho ha estat sobretot personalment.

Pel que fa a l'experiència en l'envelliment i la dependència, destaca les pràctiques en una residència del col·lectiu en qüestió i el treball de fi de grau, que tracta la mateixa temàtica que aquest article, publicat a l'*Anuari de l'Envel·liment 2015*.